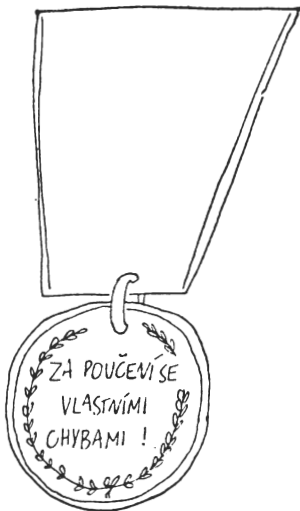

Možná, připouštím, že to skutečně budou Spojené státy, které z pozice nejbohatší země světa budou jednou formulovat kulturní politiku, o jaké se nám sní. Sám pro sebe bych si však přál, aby tak učinila už dříve socialistická země s tak hlubokou kulturní zkušeností a tradicí, jako je tato a aby tak učinila právě ve chvíli, kdy se tak mnohým jejím příslušníkům zdá, že otázka konzumu, otázka trhu je otázkou ze všech nejdůležitější. Nemyslím si totiž, že československý socialismus může v oblasti ekonomiky v tuto chvíli či v bezprostřední budoucnosti přinést světu nějaké závažnější poučení, podepřené fungujícími důkazy. Kdežto v oblasti kultury a kulturní politiky tak učinit může, a to hned, zítra. Za předpokladu, že bude mít dost odvahy začít o těchto otázkách skutečně zásadně socialisticky myslet. To by patrně byl vklad, a ne zanedbatelný vklad této malé socialistické země do pokladnice oněch zatím nečetných zkušeností světa, jež potvrzují, že náš socialismus je jeho skutečně základem příštím modelem.

[Z příspěvku na IV. sjezdu Svazu čs. spisovatelů.]

LL č. 3, 14. března 1968

Rády Ivana Stelgra.

Ludvík Vaculík

Soudružky a soudruzi!

Využívám příležitosti, abych vám řekl, co víte i beze mne, protože k tomu mám pár věčných připomínek.

V návrhu Stanoviska ústředního výboru Svazu československých spisovatelů k některým otázkám čs. literatury se píše, že smyslem socialistického zřízení je uskutečňovat reintegraci člověka, jemuž je zaručen statut občana. — Občan, to bylo kdysi slavné, revoluční slovo. Označovalo člověka, nad nímž nemohl nikdo nekontrolovatelně panovat, jemuž bylo možno pouze šikovně vládnout, aby měl dojem, že si vládne téměř sám. Dosáhnout u ovládaných takového dojmu bývalo cílem náročné pracovní specializace, která se jmenuje politika. Ve skutečnosti občan vládnoucí si sám, to byl a bude jen mýtus.

Marxistická kritika moci vytáhla na světlo do té doby neprobádané vztahy mezi vládnoucí mocí a vlastnictvím výrobních prostředků. Tento objev spolu s chápáním dějin lidstva jako dějin třídních bojů připravil sociální revoluci, od níž se čekalo též nové řešení odvěkého problému moci. Sociální revoluce u nás se zdařila — a problém moci trvá dál. Ačkoliv jsme „chytli býka za rohy“ a držíme ho, kdosi nás zatím pořád kope do zadku a nepřestává.

Zdá se, že moc má své nezrušitelné zákonitosti vývoje a chování, ať ji vykonává kdokoli. Moc je zvláštní lidské fenomenon dané tím, že už v lesním houfu musí někdo poroučet a že i ve společnosti samých šlechtetných duchů musí kdosi shrnout poznatky z diskuse a formulovat nutnost. Moc je specificky lidská situace. Postihuje vládnoucí i ovládané a obé ohrožuje na zdraví. Tisíciletá zkušenost s mocí vedla lidstvo k tomu, že se snažilo určit jakási provozní pravidla: je to onen systém formální demokracie se zpětnými vazbami, kontrolními vypínači a limitními termíny. Do jasně nakreslených mechanismů vlády však zasahují zájmy lidí, nadaných hrubou silou, založenou na vlastnictví kapitálu, na držení zbraní, na výhodném příbuzenství, na monopolu výroby atd. Pravidla tedy nezabraňují zlému a lehké zkresení této konstatace může z druhé ruky vyznít už přímo ve sprosté tvrzení, že pravidla formální demokracie zlé způsobují. Ta pravidla však sama o sobě nejsou ani kapitalistická, ani socialistická, neurčují, co dělat, nýbrž jak docházet k rozhodnutí o tom, co dělat. Je to humánní vynález, jenž v podstatě ztěžuje vládnutí. Nadržuje ovládaným, ale také, když vláda padne, zachraňuje ji před zastřením. Zachovávaní takového formálního systému demokracie nepřináší příliš pevné vlády, přináší jen přesvědčení, že příští vláda může být lepší. Vláda tedy padá, ale občan je obnoven. Naopak, kde vláda pořád a dlouho stojí, padá občan. Kam padá? Nevyhovím nepřátelům a neřek-

nu, že občan padá na popravišti. To jen několik desítek nebo několik set občanů.

I přátelé však vědí, že to stačí, neboť pak následuje pád třeba celého národa do strachu, politické netečnosti a občanské rezignace, do nicotných denních starostí a malých přání, do závislosti na čím dál menších pánech, zkrátka do poddanství tak nového a nebyvalého typu, že to návštěvníkovi z cizí země nemůžete ani vysvětlit. Myslím, že u nás už není občanů. Mám pro to důvody nasbírané za léta práce v novinách a v rozhlasu. Pro jeden čerstvý důvod půjdu blízko. Tento sjezd se nesešel tehdy, kdy se členové této organizace rozhodli, nýbrž když pán dal po uvážení svých starostí laskavě souhlas. Očekává za to, je na to zvyklý z minulých tisíciletí, že vzdáme jeho dynastii hold. Navrhují nevzdávat. Navrhují prohlédnout text Stanoviska a vyškrtnout všechno, z čeho číší poddanská duše. V národech, které svou kulturu vypěstovaly v kritice vládnoucí moci, nemusejí zrovna spisovatelé odhazovat dobré lidové vychování.

Navrhují, aby každý, kdo zde ještě promluví, podal vždy návrh, jak si věc, která mu dělá starost, představuje. Neboť přijímáme tedy tu hru na občany, když už jsme k ní dostali povolení a toto hřiště, a vystupujeme tu ještě po zbytek času, jako bychom byli plnoletí a svéprávní.

Mluvív zde jako občan státu, jehož se nikdy nechci vzdát, v němž však nemohu spokojeně žít. Mám na mysli občanské záležitosti, ale octnu se v choulostivé situaci. Jsem zároveň člen komunistické strany a tedy nemám a nechci mluvit o stranických záležitostech. Stalo se však, že u nás už není téměř ničeho, co by v určitém stadiu debaty nebylo stranickou záležitostí. Co mám dělat, když oni oba, má strana a má vláda, učinili všechno, aby jejich agenda splýnula. Osobně si myslím, že je to nevhodné pro ně pro oba. Vytváří to také obtížnou situaci pro nás, občany zde shromážděné. Členové strany jsou vázání nemluvit o ohniskových momentech většiny důležitých otázek před nečleny, kteří zase nemají přístup na shromáždění, kde jedině se dá o nich s významem mluvit; takže jedni i druzí žijí v omezení své základní osobní svobody — mluvit spolu jako rovný s rovným. Možná, že je to dokonce proti článku 20. ústavy. Ale já se disciplinovaně stáhnou na občanské pole a budu mluvit pouze o vládě, jen kde toto slovo nebude výstižné, užiji označení „vládnoucí kruhy“. Je to osvědčený starší termín, při zdánlivé neurčitosti přesnější, než může být mnohý jiný. Odedávna označoval lidi, kteří fakticky vládli nezávisle na tom, jakou nominální funkci zastávali v demokratické kulise, lidí, jejichž moc plynula odjinud: z bohatství, z živné přízně, z monopolu výroby či služby, z držení zbraní atd. Je v tom obsažena i vláda z uzavřených lóží, náhlá sdělení v noci po zvláštním kurýru, slyšet za tím i pár významných vět v předšálí a kuloárech a dohody udeřené před vstu-

pem na místo dohody i zákony odhlasované před vstupem do parlamentu.

Naše oba národy byly připraveny celými svými dějinami pro socialismus. A tento stát se po minulé válce obnovil jako politický organismus, který už měl jediné práci na tom socialismu organizovat. Pomínu důležité dílčí momenty, ale jiný program skutečně neležel po roce 1945 na stole. Jedním z postulovaných atributů nové moci byla i jednota vládnoucích a ovládaných, vlastně jejich totožnost. Lid a vláda jdou.

A chci se vrátit k tomu, co si myslím o charakteru každé moci: že její vývoj a chování se řídí jejími vnitřními zákony, na nichž nemůže nic změnit osoba u moci, ani třída u moci, neboť je to prostě zákonitost lidského chování v určité situaci: u moci. — Prvním zákonem každé moci je, že chce být i nadále. Reprodukují se ve stále přesnější podobě. Za druhé se stále homogenizuje, očisťuje od nesourodého, ať každá její část je obrazem moci celé, ať všechny části jsou navzájem zastupitelné, takže periferní buňka moci může prakticky nahradit centrum, a také jednotlivé periferní buňky můžete navzájem prohodit a nic se nestane, aparát moci funguje nevyčylně, protože v podstatě má nereagovat na změnu prostředí, nadmořské výšky, složení populace ani nic jiného, resp. má reagovat vždy k stejnému: upravovat tato odlišná prostředí pro sebe, ztestňovat je, aby bylo možno vystačit s jedním veleprstným modelem. Moc se tedy osamostatňuje, což je další její zákonité chování, neuchází se už o ničí oporu, opírá se o sebe samu, centrum o periferii a naopak, mohou se na sebe stoprocentně spolehnout a také musejí, neboť tvoří kruh. Nikoho z něj nelze vyrazit a on také nikoho nevydává. Vnitřní nesoulady a provinění jsou také vnitřně likvidovány.

A přichází další fáze, kterou označuji jako dynasti-zaci. V příznivé chvíli svolává moc zákonodárné shromáždění a nechá si své nezávislé postavení vtělit do ústavního zákona. Cokoli od té doby činí, podle ústavy činí. A jelikož deset, dvacet, padesát let nikdy už nedá tento bod na pořad a nikdo jiný jej podle ústavy na pořad ani dát nemůže a nikdo také nemůže podle ústavy svolat jiné zákonodárné shromáždění, dochází ústavní cestou k založení dynastie. Je to dynastie historicky nového typu, neboť zachovává jednu významnou demokratickou zásadu: kdo o to stojí, může se k ní přidat. Dynastie nemůže tedy vymřít po meči, ani po přeslici.

Z našeho hlediska nejzajímavější je jeden vnitřní zákon moci, a to zcela určitý, v dějinách lidstva literaturou tisíckrát popsany a vždy stejný způsob práce s lidmi. Moc ovšem dává přednost lidem, kteří jsou svým vnitřním ustrojením jako ona. Protože však je jich nedostatek, musí používat i lidi jiných, jež si pro svou potřebu upravuje: Pro slábu moci se přirozeně hodí lidé bažící po moci, dále lidé samou povahou poslušní, lidé se špatným svědomím, lidé, jejichž tou-

ha po blahu, prospěchu a zisku si nedává morální podmínky. Upravit lze lidi mající strach a mnoho dětí, lidi dříve ponižované, kteří důvěřivě přijímají nabídku nové hrdosti, dále pak lidi od přírody hloupé. Na určitý čas, za určitých okolností a pro určité úkoly jsou přechodně použitelní i různí morální absolutisté a nezištní, avšak špatně informovaní entuziasté, jako jsem já. Úprava lidí zná v podstatě několik starých prostředků: tělesná i duševní pokušení, pohružka utrpením, uvádění do kompromitujících situací, používání udavačů, uvrhování člověka do neoprávněných podezření, jimž se brání demonstrací své loajality, uvrhávání člověka do rukou špatných lidí a pokrytecké zachraňování jej odtamtud. Zásévání obecné nedůvěry. Důvěra je kategorizována na důvěru první třídy, druhé třídy, třetí třídy — a předpokládá se masa lidí bez důvěry. Rovněž informace má jakostní skupiny: na růžovém papíře, na zeleném papíře, na žlutém a na rotačním.

Co jsem řekl o charakteru moci, míním co nejvšeobecněji, nemám dokonce na mysli vládu v socialistickém státě, neboť pojem socialismu spojuji s vědeckým řízením. A vědecká teorie socialismu by přece byla nemyslitelná bez psychologie moci: Jako v ní nemůže chybět filosofie či politická ekonomie a sociologie, nemůžeme tu postrádat psychologii moci, využívající poznatků z psychologie individuální i sociální, z psychoanalýzy a psychopatologie.

Ponechal jsem stranou otázku třídního charakteru moci, protože z tohoto pohledu ji subsumuji pod problematiku moci vůbec.

I u nás proběhl popsaný výběr lidí podle hlediska použitelnosti moci. Důvěru dostávali lidé poslušní, nečinící potíže, nekladoucí otázky, jež nejsou nastoleny. Z každého výběru vycházel nejlip člověk co nejpřůměrnější a z dějiště se poztráceli lidé složitější, lidé osobního půvabu a zejména lidé, kteří pro své vlastnosti a práci bývali tichým a neoznačeným měřidlem obecné slušnosti, měřidlem veřejného svědomí. Z politického života pak zvláště zmizely osobnosti nadané humorem a přicházející se svými osobními myšlenkami. Ztratilo význam slovní spojení politik-myslitel, slovo představitel, zastánce, zní prázdně slovo hnutí, když se nic nehýbá. Byla zpřetrhána pletiva, na nichž počívá nehmotná struktura a osobní kultura takových lidských společenstev, jako jsou obce, závody, dílny. Nic nemohlo nést pečeť něčeho osobního díla, jen zřídka se udržel pojem dílny, byly vyhozovány ředitelé škol, pracující na své pedagogice, propuštění vedoucí cíhelen s kritickým názorem na okolí své cíheln, rušeny dobře zapsané kulturní a sportovní kluby a spolky, které pro určitý druh lidí představovaly v celé své škále kontinuitu jejich obce, kraje a státu.

Benjamin Klíčka ve svém díle „Divoška Jaja“ napsal: „Pomni, človče, že schopnost je drzost, již uražíš svého nadřízeného, a buď proto možno-li pitoměj-

ší než v plotě kůl, abys dlouho živ byl a dobře se ti vedlo na zemi.“ Nemusel bych to ani číst, mohl bych to říkat zpaměti, protože jsem si to mnohokrát připomínal. Jsou to slova stará 40 let a míněná na společnost před sociální revolucí. Ale myslím, že teprve po ní nabyla u nás celé své platnosti a že její pravdu mohl vychutnat každý. Jestli jste si všimli, my všichni, Češi a Slovinci, inklinujeme k pocitu, že nás na našich nejrozumnějších pracovištích řídí vždy člověk neschopnější, než jsme sami. A všichni, kdekoli se sejdeme, jen skuhráme. Je to už odporné, protože zároveň s těmi, kteří možná mají důvod stěžovat si, nadávají i neschopní lenoši, naprostí flinkové a lidé chudého ducha, kteří také říkají že nemohou, nesmějí. Čili vznikla falešná a škodlivá jednota lidí, kteří k sobě naprosto nepatří. Pojí nás všechny nejmizernější pojtko, jaké si kdo může vymyslet: společná nechť přes rozličné motivy.

Praktičtí živlové si našli náhradní pole aktivity, nepraktičtí si ošetřují aureolu mučedníků, na literárním trhu je móda deprese, duševního rozvratu a nihilismu. Orgie snobů. I chytrý člověk hloupne. Občas se u něho projeví pudová potřeba sebezáchrany — má chuť fackovat vpravo vlevo. Ale když se podívá nahoru, co nad ním visí, a dolů, co je schopno ještě ho pošlapat, řekne si: Proboha, pro koho!

A teď považme, že se už po dvacet let neúspěšněji prosazují lidé, kteří mají nejmenší rezistenci proti všem demoralizujícím vlivům, jež produkuje moc. Uvažme dále, že lidé křehkého svědomí nenacházejí oporu vládnoucí moci, ani dovolání u zákonů, které by je podle litery měly chránit. Podle litery totiž by se zdálo, že skutečně je u nás platný soubor práv a povinností, který „slouží tedy svobodnému, všestrannému rozvoji a uplatnění osobnosti občanů a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti“. (Ústava, čl. 19.) Přesvědčil jsem se při své práci v novinách a rozhlase, že ve skutečnosti se občané přilíží často svých ústavních práv nedovolají, protože prakticky kterýkoli činitel třebas jen periferní moci může jejich právo vést na okolnosti a podmínky, jež v ústavě nejsou a slušně ani být nemohou.

Často si v poslední době v ústavě čtu a došel jsem k názoru, že je to nedobře sestavené dílo, jež snad proto ztratilo autoritu u občanů i úřadů. Po strance slohové je mnohomluvná a přítom se vyjadřuje v mnoha důležitých případech mlhavě. Uvedu příklad vztahující se k pracovní a myšlenkové sféře, takže se našeho svazu nejvíce týká. Článek č. 16. zní takto: „Veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu, a v těsném spojení se životem a prací lidu.“ — Nehledě na to, že v pojmu výchova bude každý dobrý pedagog rozumět spojení s prací a životem samozřejmě, není mi jasné, který orgán a jaký snad soud bude rozhod-

vat o vědeckosti určitého názoru, když v samém pojmu vědy je zahrnut pohyb a proměna názorů ve shodě s postupujícím poznáváním a když tato pohyblivost odporuje neměnnosti a jednoznačnosti pojmů, kterou vyžaduje každá právní forma. Ledáže by se vědeckým světovým názorem rozuměl pevný soubor tézí, ale pak by byla otázka, zda by náš stát nebyl více státem doktrinárním nežli vědecky řízeným, jak jistě měl na mysli zákonodárce. — Jiný příklad, týkající se mého vlastního tématu: Článek 28 říká: „V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku.“ Domnívám se, že uvedené svobody samy sebou jsou v zájmu pracujícího lidu, proto tento slovní obrat považují za nadbytečný, ba přímo matoucí, protože výklad toho, co je zájem pracujícího lidu, je tak ponechán komukoli. Myslím, že odborník, kdyby měl důvod takového vyjádření užít, považoval by za potřebné vypočítat, co je resp. není zájem pracujícího lidu, a prozíravý zákonodárce by se vyvaroval i nějakého výřtu demonstrative a trval by na výřtu taxativním. — Sám bych dal přednost formulaci lakonické, jejíž platnost by byla nesporná. Jen lakonicky čistá formulace dává zákonům zvuk obecně známého úsloví, takže nakonec vcházejí do moudrosti dědů a obecně právní vědomí funguje pak natolik, že k nalezení práva není téměř třeba soudů. Jazyková rozbledlost a myšlenková nevytříbenost ústavy způsobuje, že její dodržování nelze zajistit. Nejvyšší právní norma stává se tak spíše dobrým úmyslem a programem nežli zákonnou zárukou práv občana. Ostatně soudím, že by ústava měla fungovat jako každá jiná právní norma, navíc s tím, že žádná jiná jí podřízená norma, předpis, stanovy, usnesení, prováděcí nařízení, nesmí její závaznost omezovat či zamlžovat.

Vyložil jsem svůj názor na povahu, vývin a chování každé moci a snažil jsem se ukázat, že kontrolní mechanismy, které proti ní mají stát, selhávají, takže občan sám ztrácí k sobě úctu a také objektivně pozbývá statutu občana. Jestliže tento stav trvá tak dlouho, jak u nás už trvá, je pochopitelné, že se zapisuje do smýšlení mnoha lidí, do životní filosofie zvláště nejmladší generace, která studiem ani praktickou činností nepoznala, že existuje jakási kontinuita lidského trmácení za dokonalou demokracií. Kdyby tento stav trval i nadále (a kdyby současně proti němu nepracovaly přirozené obranné reakce lidí), změnil by se v příštím pokolení vlastně sám charakter našich národů. Místo rezistentního kulturního společenství vzniklo by jakési snadno ovladatelné obyvatelstvo, jemuž vládnout by bylo i pro cizince pravým požitekem. Abychom k tomu nechali dojít, myslím, že na to jsme se nemuseli tisíc roků šprajcovat.

Vycházejce z názoru, že žádný z nás se nenarodil proto, aby se mu snadno vládlo, navrhuji, aby Svaz

spisovatelů vyvinul iniciativu a případně ve spolupráci se Svazem novinářů a dalšími svazy, jejichž pracovní problematika je podobná, požádal Čs. akademii věd o odbornou expertizu k ústavě, a ukáže-li se to nutným, aby přišel s podnětem k její změně, a to např. tak, že svým členům doporučí, aby v příští volební kampani navštěvovali předvolební schůze, tuto problematiku tam přinášeli a působili k tomu, aby volení poslanci si jí byli vědomi; je však také možno uvažovat o tom, že by každý z nás už dříve navštívil svého poslance a požádal jej, aby v parlamentě na toto téma promluvil.

Když tu stojím a mluvím, nemám vůbec ten volný pocit, který by člověk měl mít, když říká svobodně, co chce. Mám spíš pocit, že celkem dost zbaběle využívám jakéhosi příměří mezi občanem a mocí, že hřeším na to, že je právě doba jakéhosi hájení spisovatelů a umělců. Jak dlouho potrvá, nevím: zda až do zimy, či dokonce do zítřka. Tak jako nevěřím, že občan a moc se mohou ztotožnit, že ovládání a vládnoucí se mohou sejít ke zpěvu, tak nevěřím, že umění a moc si někdy budou libovat, jak je jim spolu dobře. Nebudou, nemohou, nikdy, jsou jiní, nehodí se k sobě. Co je možné a co také dává naději naší snaze je toto: že ti dva navzájem pochopí svou situaci a vypracují si slušná pravidla styku. I spisovatelé jsou lidé, i vládnoucí kruhy se skládají z lidí. Kdyby se kdokoli z nás hrou náhody octl v orgánu politické moci, bude se v něm také indukovat její vnitřní polarizace a bude mít se sebou starosti. Svobodomyšlný člověk, také ovšem trochu egoistický a myslící na svou čistotu o jeden rozhodující milimetr víc než na špinu světa, člověk, který vidí složitost věci, ale šileně touží, aby byly prosté, tedy básník například nebo hudebník, nevstoupí do státní moci. Básník-ministr, to je jen malá graciézní ukłona moci v dobré náladě. Mluvív tu o neslučitelnosti a nepočítám s nepřátelstvím ...

I spisovatelé jsou lidé. I vládnoucí kruhy se skládají z lidí. Ani spisovatelé nechtějí anarchii, protože si přejí bydlet v pěkných městech, přejí si mít pěkné byty a přejí je i jiným, přejí si prosperitu průmyslu, obchodu přejí zisk. A to přece není možné bez organizující činnosti vlády.

Umění se nemůže vzdát tématu vlády, protože vládnout znamená neustále přímo či nepřímo rozhodovat správním aktem o životě lidí, o jejich životním blahu a zklamání, o tom, nač i jen myslí a co je nerozhodnutelné, a činnost moci se s činností umění stýká právě na tom nerozhodnutelném, co přesto je nějak rozhodováno. Umění se tedy nemůže vzdát kritiky vlád, protože vlády, jaké jsou, jaké mají způsoby, jsou výtvozem kultury národů. Naše vláda dejme tomu potěší umělce, když je pochválí, že například udělali pěkný pavilón na světové výstavě. Řekne to jistě ráda, takové feknutí je i politický prvek, a řekne to snad i upřímně. Ale umělci proto ještě nemusí být

potěšení tím, jaká je vláda. Takový pavilón, který v jistém smyslu požívá práva kulturní exiteritoriality, jen ukazuje, co by titíž tvůrci mohli udělat doma, kdyby mohli, kdyby na vlastním území měli tu váhu. Proto se přiznávám k tomu, nač jsem myslel mockrát: nesloužíme všichni klamu, když stavíme pěkné reprezentační pavilóny kultury? Když víme, že naše nejlepší práce není žádoucí, že všechno děláme jen z božího dopuštění a běží termín a my neznáme ani datum. Všecko, čeho kultura dosáhla, jako vůbec všecko, co lidi u nás dobrého udělali, i všechny dobré výrobky, i všechny stavby, i všechny dobré realizované myšlenky z laboratoří, studií a ústavů, to všecko je tu spíš přes to, jak se naše vládnoucí kruhy po léta chovaly. Bylo to na nich doslova vyvzdorováno. Ale nechci být nespravedlivý. Jsem přesvědčen, že i každé lepší hnutí uvnitř těchto vládnoucích kruhů, každý pokus o nápravu stylu je těžce placen, přináší oběti, a přinese-li i viditelný výsledek, je rovněž těžce vyvzdorován. Tak jaké řízení a jaké vedení? Já vidím brzdnění. Po deseti letech se mi nestalo, že bych při nějakém jejich exposé pocítil: Vida, to je skvělá idea, která ještě žádného nenapadla! Naopak, někdy jsem si chmurně řekl: To je toho, když to ví dávno každý! A nejčastěji: Jak v tom zachráním svou vlastní myšlenku, jak je přelstím, když je nemůžu přesvědčovat, protože je nikdy nevidím. — Vidím a slyším, jak moc ustupuje jen tam, kde vidí a slyší příliš silný odpor. Nikoli argumenty, ty ji nepřesvědčí. Jen neúspěch, opakovaný neúspěch, když chce něco podnikat postaru. Neúspěch, který nás všechny stojí peníze a nervy. Vidím stálou vůli a také stálé nebezpečí, že se vrátí starší horší časy. Protože co znamenají ta slova, že jsme dostali svaz, dostali litfond a vydavatelství a noviny? Pohrůžku, že nám je vezmou, když nebudeme hodní. K dýbchů uznával, že to bylo jejich, řekl bych, co říkává moje sestra: Dal, vzal... Ale jsou opravdu pány všeho? A co tedy ponechávají v rukou jiných než svých? Nic? To tu nemusíme být! Ať to řeknou! Ať je zcela viditelné, že v podstatě hrstka lidí chce rozhodovat o bytí či nebytí všeho, o tom, co má být děláno, myšleno, citěno. To mluví o postavení kultury ve státě, to je obrazem kulturnosti národa. Ne tedy oceňovaná, vyhlášená jednotlivá kulturní díla.

Měli jsme v poslední sezóně často příležitost slyšet, že vládnoucí kruhy uznávají jistou autonomnost kultury na jejím vlastním poli. Ale ať se prý kultura nezlobí, když přechází na pole politiky, že dostává výtky. Argumentuje se proti nám, že prý porušujeme své vlastní heslo — že každou práci mají dělat odborníci. Je pravda, že i politikové mají dělat odborníci, ale odkud se bere ta jistota, že jsou to oni? Já o tom pochybuji a důvod své pochyby předvedu raději jen obrazně: Lékař je jistě odborník. Může lépe než my určit diagnózu naší nemoci, může nás také odborně léčit. Ale nemůže přece tvrdit, že ví lépe než my, jak

nám je při jeho léčbě. A jen lékař hrubý neodborník může na nás dělat operaci, když jsme mu nepodepsali žádný revers.

Autonomnost umění a kultury? To je heslo a časná taktika. Dnes platí toto a zítra tamto, zdá se to různé, ale není třeba být velkým odborníkem, aby člověk poznal, že je to pořád z téhož souboru, jenže má dvě pípy.

Jako si nepřipadám příliš bezpečný v kulturně politické situaci, kterou vládnoucí moc zřejmě může hnát až do roztržky, tak si nepřipadám jistý ani jako občan mimo stěny tohoto sálu, tedy mimo toto hřiště. Nic se mi neděje a nic se mi nestalo. To už se dnes přece jen nedělá. Mám být vděčný? Nechce se mi. Mám strach. Nevidím vlastně žádné pádné záruky. Vidím lepší práci prokuratury, ale ti prokurátoři — mají záruky a cítí se bezpečni? Kdybyste chtěli, já bych mohl udělat s několika z nich rozhovor pro noviny. Myslíte, že by vyšel? Nebál bych se udělat rozhovor třeba s generálním prokurátorem o tom, proč nevině odsouzení a rehabilitovaní lidé samozřejmě nenabývají původních práv, jak to, že jim národní výbory nechtějí vrátit jejich byty či domy — ale to nevyjde. Proč se těm lidem nikdo slušně neomluvil, proč nemají úlevy politicky pronásledovaných, proč se s nimi smlouvá o penězích? Proč nemůžeme žít kde chceme, proč krejčí nejedzí na tři roky do Vídně a malíři na třicet roků do Paříže s možností vrátit se nikoli jako zločinci? Náš parlament zřejmě dobře zná jednu právní zásadu: Nullum crimen sine lege — není zločinu bez zákona. Uplatňuje ji tak, že vyrábí pro stát tolik zločinců, kolik chce. Proč lidé, kterým se u nás definitivně nelíbí, nemohou táhnout třeba k čertu a proč lidé, kteří nechtějí načatá demokratická opatření vidět dokončena, nejdou třeba pryč?

Je pravda, vyšlo několik nových a lepších zákonů. Je pravda, že další se připravují, je také pravda, že nový tiskový zákon dobře mete. Připravuje se také novelizace zákona o ostatních občanských svobodách — svobodě shromažďovací a spolčovací. Návrh připravuje ministerstvo vnitra — vysázený článek o tom v Literárních novinách byl zabaven — nevidím záruky. Jaké záruky? Nevím. Tady se zastavuji, protože jsem u toho posledního, u jedné veliké pochyby: Zda samy vládnoucí kruhy, vláda a její jednotliví členové sami mají záruky svých občanských svobod, bez nichž nelze rozvíjet žádnou tvorbu, ani tvorbu politiky. Na tomto místě se moje charakteristika vnitřních zákonitostí každé moci uzavírá a já mohu celkem jen odkázat na formulaci, jež byla řečena jinými — o mlyně, který semele někdy i ty, co jej roztáčeli.

Kultivované provedení toho, co je pro organizovaný chod státu jistě nezbytné, to je mírou skutečně dosaženého stupně kultury. Proto víc než o kulturní politiku jde o kulturu politiky. Kde politika politiků je kulturní, tam se nemusí spisovatel, umělec, vědec ani inženýr vysilovat handrkováním o svá práva oboro-

vá, stavovská, sektorová, klubová, svazová, nemusí zdůrazňovat specifickou svou práci, nemusí vyvolávat averze ostatních občanů, dělníků, rolníků, úředníků, kteří mají právo na totéž co on, ale nenacházejí prostředky k protažení svých myšlenek sitem cenzur, nemohou svůj smutek či svůj mravní patos přeložit a podat v uměleckém tvaru, v konstrukci a barvě, aforismu či básni a hudební skladbě. Nekulturní politika, nikoliv špatná kulturní politika vyvolává ohniska bojů o svobodu a ještě je uražena, že se o tom pořád mluví, nechápe, že svoboda opravdu je jen tam, kde se o ní nemusí mluvit. Je uražena tím, že lidé vypovídají, co vidí, ale místo, aby změnila to, co lidé vidí, chce jim pořád vyměňovat oči. A zatím uniká do času to, co jediné je hodno všeho potosu všech, to je ten sen o vládě, která bude totožná s občanem a o občanu, jenž si vládné téměř sám. Je uskutečnitelný ten sen?

Na cestě za tímto snem, k němuž naše národy mířily z hloubky svých dějin, prošli jsme body dílčích úspěchů. Jedním z nich byl i vznik samostatného Československa zásluhou pokrokových lidových sil a pokrokových politiků, což není v návrhu Stanoviska zatím vyjádřeno a já to tedy navrhuji vyjádřit. Vždyť tím vznikl státní útvar, který přes svou nedokonalost přinesl vysokou demokracii v historické kategorii tehdy existujících režimů a který nenashromáždil v citění a myšlení svých občanů žádnou významnou averzi k ideálům socialismu, uskutečnitelným v druhé etapě státního vývoje. Kontinuita představy o státě sociálním se po válce proměnila přímo v program socialismu. Zvláštní podmínky, za kterých se k jeho plnění přikročilo, hlavně stav socialismu v zemi, kde předtím byl, a úroveň poznání o socialismu v té době způsobily, že u nás došlo k deformacím při uskutečňování a k událostem, které nejsou vysvětlitelné jen místním klimatem a neplynou z povahy lidu ani z jeho dějin. Když se o tomto období mluví, když se hledá vysvětlení, proč jsme ztratili tolik morálních i hmotných sil, proč jsme hospodářsky zaostali, říkají vládnoucí kruhy, že to bylo nutné. Myslím si, že z hlediska nás všech to nutné nebylo, že to bylo snad nutné pro duševní vývoj orgánů moci, jež v podstatě donutily i všechny zastánce socialismu, aby tímto vývojem prošli s nimi. Je třeba vidět, že za dvacet let nebyla u nás vyřešena žádná lidská otázka — od primárních potřeb, jako jsou byty, školy, prosperita hospodářství, až po potřeby jemnější, které nedemokratické systémy světa vyřešit nemohou — jako je pocit plné platnosti ve společnosti, podřízení politických rozhodování kritériím etiky, víra ve smysluplnost i malé práce, potřeba důvěry mezi lidmi, vzestup vzdělanosti celých mas. A bojím se, že jsme se nepovznegli ani na dějiště světa, cítím, že jméno naší republiky ztratilo dobrý zvuk. Vidím, že jsme nedali lidstvu žádné původní myšlenky a dobré nápady, že například nemáme svůj návrh, jak vyrábět a netopit se ve zplodinách vyrábě-

ní, že zatím tupě následujeme odlišněnou civilizaci amerického typu, opakujeme chyby z východu i západu, naše společnost nemá orgán, který by hledal, jak by se dalo rachtivěmu a zakouřenému vývoji životního slohu nadejít úspornou zkratkou.

Nefikám tím, že jsme žili zbytečně, že to vše vůbec nemá cenu: má to cenu, ale je otázka, zda to není cena varování. I tak by celkové poznání lidstva postoupilo, ale tímto nástrojem poučení nemusela být země, jejíž kultura o nebezpečí věděla. Navrhují, aby ve Stanovisku bylo vyjádřeno, co věděla pokroková československá kultura ve třicátých letech či co aspoň cítila.

V poslední době jsem poznal mnoho podivuhodně svěřích lidí. Několik jednotlivců ale i několik kolektivů — pracovních i zájmových. Podivuhodná byla jejich rezistence, kterou osvědčili — že odolali vlivu moci a řídí se přirozenými zásadami lepších lidí: řádně dělat, držet slovo, nezrazovat se, nenechat se otrávit. Vedle těchto celkem klasických vlastností lepších lidí přirostla na jejich charakteru jedna vlastnost nová: nedostatek smyslu pro odstup neboli dístanc mezi podřízeným a nadřízeným, mezi níže a výše postaveným. Kupodivu tato odpudivá dnešní vlastnost každého lajdáka teprve přidána k oněm klasickým dobrým vlastnostem opravdu působila jako nový rys člověka, který se nemusí ponížovat kvůli chlebu.

Na závěr bych chtěl výslovně vyjádřit, snad zbytečně, co jistě plyne z celé mé řeči: Svou kritiku moci v tomto státě neházím na čelo socialismu, protože nejsem přesvědčen, že takový jeho vývoj u nás byl nutný, a protože tuto moc nezतोžňuji s pojmem socialismu, jak se s ním chce ztotožňovat ona sama. Ani jejich osud nemusí být totožný. A kdyby lidé vykonávající tuto moc — já je pro tuto chvíli odčarovávám od moci a dovolávám se jich jako jednotlivců se soukromým citěním a myšlením — kdyby sem přišli a nám všem položili jednu otázku — zda ten sen je uskutečnitelný, museli by pokládat za projev naší dobré vůle a zároveň nejvyšší občanské loajality, kdyby odpověď byla: Nevim.

[Z příspěvku na IV. sjezdu Svazu čs. spisovatelů.]

LL č. 5, 28. března 1968

